

Afsnit III. Jødedommens hellige skrifter

1. Jødedommens hellige skrifter

Som nævnt tidligere, eksisterede den tidligste jødedom i en polyteistisk kontekst, hvor folkets Gud nok var den største og stærkeste gud, men en stammegud der knyttede sig til Abrahams stamme. Folket var et territorialt nomade- og kvægholdssamfund, der endnu ikke havde et skriftsprog og som følge heraf blev de hellige tekster, myter og historiske beretninger videregivet mundtligt fra generation til generation, - fra mund til mund.

Hele dette corpus af hellige tekster kaldes *Den Mundtlige Torah*.

Vi kan ikke med nogen sikkerhed sige præcis hvornår Torah'en blev nedfældet på skrift, men vi ved fra Nehemias 8-10, at reformatoren Ezra, der virkede i Jerusalem i tiden efter Babylon-eksilet, på en jødisk helligdag læste op af Moseloven og forlangte at folket - ved repræsentanter - skriftligt forpligtede sig til at holde Loven. Da den genopbygning, der forestod efter eksilet, økonomisk og socialt, såvel som religiøst, krævede en klar og veldefineret lovsamling, er der god grund til at formode at Torah blev nedskrevet i perioden efter 538 BCE

At Torah blev nedskrevet betød imidlertid ikke, at den mundtlig Torah mistede sin betydning, tværtimod. Den mundtlige og den skriftlige Torah lever den dag i dag side om side. Der refereres imidlertid til *den mundtlige tradition* eller slet og ret *Talmud*, når man i dag taler om den mundtlige Torah. Dog kan man også referere til den mundtlige tradition som '*den rabbiniske tradition*'. Den mundtlige Torah fortsættes som en fortolkning af og kommentar til den skrevne Torah

Forskellen på den mundtlige og den skrevne Torah kan beskrives som følger:

Den skrevne Torah er den hellige, evige og uforanderlige Torah. Den kan der hverken lægges til eller trækkes fra. Således gøres den heller ikke til genstand for sproglig omformulering eller innovation, og hvert tegn i Torah har sin uforanderlige plads i alle Torah-ruller, uanset tid og sted. Den repræsenterer Guds Lov statisk og til evig tid.

Den mundtlige Torah, derimod er dynamisk. Den indeholder to afsluttede skriftsamlinger: Mishnah og Talmud, men de rabbiniske foreskrifter og fortolkninger den indeholder kan til enhver tid tages op til diskussion, *hvor Torah diskuteres op mod livet*. Det er således den mundtlige Torah der sikrer, at jødedommen aldrig stivner i tid og sted, men er i stand til at forstå sig selv i en stadigt udviklende og innovativ verden. Den skaber balance mellem Guds Lov og livet som det har udviklet sig.

2. Skematisk oversigt over TaNaKh

De Fem Mosebøger: Torah

Genesis Breshit	Exodus Shmot	Leviticus Vayidkra	Numeri Bamidbar	Deuteronomium Devarim
--------------------	-----------------	-----------------------	--------------------	--------------------------

Profeterne: Neviim

Joshua	Dommer bogen	Samuelsb øgerne	Kongeø gerne	Esajas	Jeremias	Ezekiel	De 12 mindre profeter
--------	-----------------	--------------------	-----------------	--------	----------	---------	-----------------------------

Skrifterne: Ketuvim

Salmerne	Ordsprogenes	Job	Højsangen Ruth Klagesangene Prædikerens Esthers	Daniels	Ezras & Nehemias	Krønikebøgerne
----------	--------------	-----	---	---------	------------------	----------------

3. TaNaKh - Biblen, eller ‘den skrevne Torah’

Den jødiske Bibel kaldes TaNaKh. Ordet er dannet af begyndelsesbogstaverne i de hebraiske betegnelser for Biblens tre dele: Torah (de fem Mosebøger), Neviim (profeterne) og Ketuvim (skrifterne).

De Fem Mosebøger: Torah

Torah betyder på hebraisk *belæring*, men kan også oversættes med *studium, kundskab eller mest almindeligt med Loven, dvs. Guds Lov: Moseloven*. Begrebet Torah bruges dog også i en meget videre forstand til at omhandle den rabbiniske tradition og dermed alle religiøse skrifter indenfor jødedommen

Torah består som nævnt af de fem Mosebøger:

1. Mosebog: Genesis: *Breshit*
2. Mosebog: Exodus: *Shmot*
3. Mosebog: Leviticus: *Vayikra*
4. Mosebog: Numeri: *Bmidbar*
5. Mosebog: Deuteronomium: *Devarim*

Indholdsmæssigt griber de fem bøger over i hinanden, idet dog 5. Mosebog fremstår som et enkeltstående værk. En række centrale beretninger kan dog placeres i de enkelte bøger som følger:

Genesis 1-11: Urhistorien med bl. a. skabelsesberetningerne, syndefaldet, babylonsmyten og syndfloden.

Genesis 12-36: Patriarkhistorierne, der beretter om Israels patriarker, Abraham, Isak og Jakob, udvandringen til Kanaans Land, samt deres liv og forhold til Gud.

Genesis 37-50: Josephhistorien, der omhandler udvandringen til Egypten

Exodus 1-15: Exodushistorien, der omhandler udvandringen til Egypten, livet der, Moses' møde med Gud, kampen for at få Farao til at lade folket gå og flugten fra Egypten.

Exodus 16-18 & Numeri 10-36: Ørkenvandringsberetningerne, der skildrer folkets 40 år i ørkenen og tilbagevenden til Kanaans Land.

Exodus 19-24: Sinaiberetningen, der fortæller om den for jødedommen mest centrale begivenhed: Guds møde med sit folk ved Sinai bjerg. Ex. 24 beskriver selve pagtsslutningen mellem Gud og folket.

Exodus 21,2 - 23,16: Pagtsbogen, der omhandler det lovkompleks, der udgjorde basis for det Israelske samfund og dets indbyrdes relationer.

Leviticus 17-26: *Hellighedsloven*, der er en samling kultiske og religiøse forordninger, men som også rummer regler for samfundslivet.

Deuteronomium 1-34: Moses tale til folket, hele teksten fremstår som en lang tale, der afsluttes med beretningen om Moses død.

Profeterne: Neviim

Joshuas Bog

Joshuas Bog beretter om tiden efter Moses' død og hvordan Israel under Joshuas ledelse erobrer Kanaan's Land og fordeler det mellem Israels 12 stammer i et løst stammeforbund indenfor forståelsen af forbundet som ét folk eller én nation. (*se figur 6*)

Værket fremstår som en naturlig fortsættelse af Mosebøgerne og ses da ofte af religionsforskere som del af et 6-bogs-værk: Hexateuken

Dommernes Bog

Bogen er en ualmindelig fin kilde til de socio-religiøse forhold i Israel på den tid. Beretningerne dækker tiden fra Joshua til etableringen af det Israelske kongedømme. Centralt står det jødiske religiøse syn: *Synder folket mod Gud, straffer han det ved at fjerne sin beskyttende hånd overfor landets fjender. Når folket så erkender sin synd og strammer sig op religiøst, sender Gud en 'frelserkikkelse' i form af en dommer eller en profet.* Senere overtages dommerens rolle dels af kongen, dels af profeterne og præsterne.

Samuelsbog/bøgerne

Samuelsbog var oprindeligt én bog, men i oversættelsen til Septuaginten¹ blev den delt op i 2 og fremstår således i eks.vis GT. Samuel var dommer og profet og efter Israeliternes nederlag til Filistrene, var det ham, der søgte at genskabe og styrke gudstro og religiøs praksis for at forsone folket med Gud. Det var Samuel, der skabte det første jødiske kongedømme under Saul og da denne faldt i unåde hos Gud, fandt og salvede den sagnomspundne Kong David. Værket bygger formodentlig på to kilder, hvoraf den ene anerkender kongedømmets indførelse og den anden betragter det som en synd.

Kongebogen/bøgerne

Også Kongebogen blev ved oversættelse splittet op i to værker. Kongebogen beretter om den sidste del af Davids liv, om Salomons regeringstid, samt om opsplittelsen i Juda og Israel og de to kongedømmers historie frem til Eksilet².

Esajas Bog/bøgerne

Det formodes at Esajas Bog er skrevet af to forskellige forfattere: Es. 1-39 af Esajas og Es. 40-66 af Deutero-Esajas.

Esajas 1-39: Profeten underkender vigtigheden af kultus og lægger vægt på at det vigtige i religionen er *tro!* Herren er universel og alle folkeslags Gud og der forventes en Herrens

¹ Septuaginten: Efter krav fra Ptolemeus II blev Torah oversat til græsk i det 3. årh. BCE af 70 jødiske skriftslærde.

² Brug af begrebet Eksil refererer altid til eksilet i Babylon: Israel o.722; Judæa o, 586

Dag: Dommedag. Frelsen er ikke for *hele* folket eller for *alle* folkeslag, men for *den hellige rest*, der har omvendt sig til et gudfrygtigt og troende liv. Den troende må udleve sin tro i ubetinget lydighed og underkastelse af Guds vilje. I tro og tillid må han afvente Herrens dom.

Esajas 40-55 (Deutero-Esajas) Denne Esajas virkede i Babylon under eksilet og kaldes også ‘Hjemkomstprofeten’. Hans hensigt er at trøste folket og at bekende Herrens forestående befrielse af folket fra landflygtigheden: “*Derfor skal der banes vej gennem ørkenen, så at Herren kan føre sit folk tilbage*” (40.3-4).

Vigtigt her er også synet på *hedningene*. Hedningene skal frelses derved at Israel forkynder dem budskabet om den ene sande Gud. *Folkets udvælgelse til et helligt folk består i at skulle forkynde Gud for alverden og tjene alle folkeslag som et folk af præster*. Dette fører til forståelsen, at Israel må lide for sin fromheds og gudstrofasheds skyld for at alle folkeslag kan frelses. I Es.53 fremstilles tanken i billedet af Herrens lidende tjener: “*Han blev såret for vore overtrædelser, knust for vor brødes skyld.*”

Jeremias Bog

Jeremias tilhørte en præsteslægt og kaldtes til profet i 627. Han virkede hele sit liv i Jerusalem. Han er kaldet til at forkynde Guds vrede over Juda. Folket venter, at den reform der indførtes af Josia, efter Lovbogens fund i 622, skal forsones folket med Herren.

Jeremias, som andre profeter før ham, understreger offerkultens ubrugelighed og kræver en ‘*omskæring af hjertet*’, dvs. vægt på det at tro. (4,4). Igen og igen truer Jeremias med at Herren vil give folket i Babylonernes vold, hvis de ikke retter sig. Men folket lytter ikke og besejres for at blive ført i eksil i Babylon. Jeremias dør i eksil i Egypten.

Jeremias drejer jødisk tænkning bort fra det kollektive, Israels folks forhold til Gud, over mod et mere individuelt gudsforhold. I hans forståelse er det ikke forholdet mellem folket og Gud, men forholdet mellem det enkelte individ og Gud, der er vigtigt.

Ezekiels Bog

Ezekiel var søn af en tempelpræst i Jerusalem og måske derfor tillagde han den tempelbaserede kult stor religiøs værdi, i modsætning til Esajas og Jeremias. I kapitlerne 40-48 udvikler han planer for såvel menighedsliv og tempelkult.

Ezekiel er meget fornuftsbetonet og spekulativ. Således løsriver han Herrens Dag forventningen fra tid og sted og projekterer den ud i fremtiden, ligesom den gøres mere universel.

De Tolv Mindre Profeter

De tolv mindre profeter er følgende:

Hosea	Joel	Amos	Obadiah	Jonah	Mika
Nahum	Habbakuk	Zephania	Haggaj	Zakaria	Malakia

De tolv mindre profeter er kendetegnet ved en stigende samfundsrevsning. Igen og igen tugter de folket for dets manglende tro og udlevelse af jødedommen. Endvidere træder tidens eskatologiske strømninger i jødedommen tydeligt frem hos disse profeter. De ser i stigende grad tiden som værende ‘de sidste tider’ og Herrens Dag som nært forestående. Man kan her tale om en stærk Messiasfoventning: ...folkets omvendelse er betingelsen for at det kan bestå for dommen...(Zak.7.8-14) ; *Herlighedstiden er nær, da Messias skal*

herske og folkets lykke blive så stor at hedningene skal komme og bede om del i den (Zak.6,11-15), Joel skildrer hvorledes “*Guds ånd skal udgydes over Israel*”(Joel 3,1) og Haggai skildrer den messianske tid hvor Davidsætlingen Zerubabel skal være fyrste i det nye rige (Hagg. 2,23)

Samtidig fortsættes - især hos Amos og Hosea - tanken om at Gud ikke finder behag i ofringer eller kultiske aktiviteter, men i kærlighed til Gud og i ret og retfærdighed.

Skrifterne: Ketuvim

Salmerne

De fleste af salmerne er skrevet i efter-eksilsk tid, en del stammer fra kongetiden og en mindre gruppe stammer fra forhistorisk tid, dvs. fra den polyteistiske periode.

Salmedigtningen hænger nøje sammen med kulten, således er salmerne typisk blevet brugt ved tempelkulten. Sandsynligvis er de blevet foredraget af kor, præster eller tempeltjenere, medens menighedens deltagelse har indskrænket sig til et haleluja, et amen eller afsyngning af omkvæd. Sangen kunne ledsages af musik og - ved processioner af danse.

Der er 150 salmer og disse kan inddeles i hovedtyper:

Lovsangene: Disse er knyttet til glædelige begivenheder og fester som f.eks. løvhyttefesten og Jahves tronebestigelsesdag, Rosh Hashanah , hvor Gud prises af menigheden. (Sl. 47, 93 og 95-100)

Klagesangene: Disse fremførtes i templet når folket og landet var truet af misvækst, sygdom eller ydre fjender, hvilket sås som et resultat af folkets kollektive synd og transgressioner overfor Gud og dermed Guds straf. (Sl. 12, 44, 58, 74, 79 og 106)

Takkesalmer: Disse fremførtes som tak for en lykkeligt afvendt fare.

Individuelle salmer: Der er også en række salmer, der er beregnet for den enkeltes klage/tak og lovprisning af Herren.

Ordsprogenes Bog

Ordsprogenes Bog tilhører - sammen med Prædikerens Bog og Jobs Bog - den særlige litteratur, der kaldes Visdomslitteraturen. Formålet med denne genre er at give gode råd i alle livets forhold. Livet i visdom er naturligvis livet i overensstemmelse med Guds vilje, hvorfor gengældelsestanken: ‘at Gud belønner den gode med lykke og det gode liv og straffer den onde med ulykke og det dårlige liv’, er fremherskende.

Ordsprogenes Bog giver leveregler for det enkelte menneske om mange af livets forhold. I de fleste af disse træder profeternes tanker tydeligt frem.

Jobs Bog

Jobs Bog er et af Biblens fornemste, men også sværest tilgængelige værker. Bogen behandler lidelsens problem og mere præcist den *ufortjente lidelses* problem: Hvordan kan Gud lade den fromme, gode og retfærdige lide uden grund? Værket giver ikke et egentlig svar, men antyder at lidelse ikke altid er straf for synd, men også kan være en prøvelse. Endvidere understreger teksten, at den almægtige Gud ikke skylder mennesket regnskab for sine handlinger.

De Fem Festruller:

De Fem festruller består af Højsangen, Ruths Bog, Klagesangene, Prædikerens Bog og Esthers bog og kaldes under ét for festrullerne, fordi de bruges i synagogens gudstjeneste i forbindelse med hver sin fest.

Prædikerens Bog

Prædikerens bog behandler samme problemstilling som Jobs Bog, men forfatteren her bevarer et pessimistisk livssyn og synes helt at have tabt livets mening af syne.

Højsangen

Højsangen er en samling bryllups og kærlighedssange. Skønt af stor poetisk skønhed fremstår sangene som profane tekster, som synes fejlplaceret i den bibelske kontekst. En begrundelse herfor kan dog være at de har været tolket allegorisk som et billede på kærlighedsforholdet mellem folket og Gud.

Ruths Bog

Ruths Bog er en mindre fortælling om en jødisk gift Moabitisk kvinde, der efter sin mands død opfylder den jødiske tradition og gifter sig med en af mandens slægninge og tager bolig i Judæa, hvor hun lever som jøde. Formodentlig skal fortællingen illustrere at Israels Gud også er hedningenes Gud og at der i jødedommen også er plads til de der ønsker at træde ind.

Klagesangene

Klagesangene er fem digte der lamenterer Jerusalems og templets ødelæggelse i 587 BCE

Esthers Bog

Esthers bog er et ret nationalistisk skrift, der fokuserer på jødedommens overlevelse på trods af forfølgelse. Skriftet er grundlaget for Purim-festen.

Daniels Bog

Daniels Bogs første del (1-6) fortæller om profeten, Daniels bortførelse til Babylon og hans holden ved Gud og endelige sejr.

Daniels Bogs anden del (7-12) er et apokalyptisk skrift, der indeholder Daniels drømme om *‘ de fire verdensriger der skal afløses af Messiasriget ’* samt *profetien om Menneskesønnen (7)*. Endvidere er skriftet et af de få steder hvor der i TaNaKh refereres til tanken om *de dødes opstandelse (12,2)*.

Krønikernes Bog/bøger

Krønikernes bog er en lærd og skematisk gennemgang af Israels historie tilpasset senere tids religiøse forståelse, især den af Ezekiël udformede individualistiske gengældelseslære (2.Krøn. 33,12 vs 2. Kong. 21,2). Der endvidere lagt stærk vægt på kultus.

Ezras Bog og Nehemias’ Bog

Ezras og Nehemias’ bøger fremstår som en fortsættelse af Krønikernes bog og kan være skrevet af samme forfatter. Bogen skildrer hjemkomsten fra eksilet og genopførelsen af Templet. Dele af teksten er skrevet på aramæisk, der fra ca. 300BCE blev talt og skrevet sammen med hebræisk.

4. Den Mundtlige Tora: Skematisk oversigt

Overordnet idégrundlag i Den Mundtlige Tora

Juridiske forklaringer og definitioner	Regler for eksegese	Mundtlige traditioner	Etik	Kabalah Mysticisme	Sanhedrin Højeste ret & lovgivere 1313 BCE - 360
--	---------------------	-----------------------	------	-----------------------	--

Talmudiske værker

Mishna - Rabbi Juda ha Nasi, ed.

<u>Zeraim</u> sæden Landbrug	<u>Moed</u> tiden Sabbat & fester	<u>Nashim</u> kvinder ægteskab og skilsmisse	<u>Nezikim</u> - Retsvidenskab & økonomi	<u>Kodshim</u> Det Hellige Ofringer Kashrut	<u>Taharot</u> Hygiejne Renhed & urenhed
11 traktater	12 traktater	7 traktater	10 traktater	11 traktater	12 traktater

Gemara

Jerusalem Talmud (350 - R. Muna & R. Yosi)	Babylonske Talmud (500 - Ravina & R. Rashi)
1554 folio sider	2760 folio sider

Midrash	Zohar R. Shimon bar Yochai
---------	----------------------------------

Post-Talmudisk periode

<u>Geonim</u> 7.-10 årh.	<u>Rishonim</u> 11. - 14. årh. Rashi - Maimonides - Nahmanides	<u>Acharonim</u> 15. - 20 årh.	<u>Shulchan</u> <u>Aruch</u> Jødisk Lov	<u>Responsa</u>
-----------------------------	---	-----------------------------------	---	-----------------

5. Den Rabbinske Tradition

Farisæerne og den rabbinske tradition

Samtidigt med at den de sidste dele af TaNaKh blev til, var den farisæiske bevægelse allerede i rivende vækst og det er ikke for meget at sige, at det var den farisæiske bevægelse, der sikrede at jødedommen overlevede ødelæggelsen af det andet tempel og den efterfølgende diasporah. Farisæerne videreførte den reform, der tog sin begyndelse under eksilet og fortsatte ved hjemkomsten til et Israel i fysisk og åndeligt forfald. Om denne religiøse reform fortælles i Nehemias' og Ezras bøger.

I farisæisk teologi skal det jødiske folk forfølge sin rolle som *et helligt folk* (2.Mos.19,6). Den mundtlige Tora er overordentlig vigtig for den farisæiske teologi, idet det ved den er muligt at gennemføre en kontinuerlig udlægning og fortolkning af den skrevne Tora og dels sikre at denne forbliver uændret og uantastbar, dels at forstå Tora'en i forhold til enhver given tid.

Det er de farisæiske rabbinere³ der udlægger og kommenterer Tora og som dermed videreudvikler den mundtlige eller rabbinske tradition. Ezra ses gerne som den første rabbi, men dette er dog en tilsnigelse, da der under eksilet formodentlig var mange rabbinere. Grunden er at man kender til, at han ikke blot læste op af den skrevne Tora, men også lod oplæsningen ledsage af forklaringer, kommentarer og udlægninger.

Da Templet blev destrueret i år 70, var det de farisæiske rabbinere, der formåede at flytte jødedommens religiøse centrum fra Templet til synagogen. Synagogen har som institution sin oprindelse i eksilet, hvor man også måtte holde religionen i live uden tempelkulten. Synagogen blev herefter lærestedet, der varetog en gudstjeneste med Toralæsning som sin kerne og hvor udviklingen af den mundtlige tradition foregik i dertil knyttede skoler og akademier. Byen Javne (Jabneh) blev efter 70 centret for dels Sanhedrin, dels den akademiske udvikling af den rabbinske tradition frem til Bar Kochbah revolten i 132.

Udviklingen af den rabbinske tradition resulterede i de to store tekstsamlinger *Mishnah* og *Gemara*.

³ Rabbiner (hebr.: rabbi) betyder lærer. Præster fandtes i jødedommen kun i tempelkulten.

Mishnah

Mishnah (hebr.: gentagelse) er en tidlig samling af rabbinske tolkninger og udlægninger af Tora. Mishnah blev samlet af den store rabbiner Juda ha-Nasi i det 2. århundrede. Mishnah formulerer regler for jødisk liv og består af regelsæt udviklet i forskellige rabbinerakademier i Galilæa. Regelsættene bygger på den skrevne Tora, men i en diskurs med en konstant udviklende verden og livssituation. Det er således den mundtlige tradition, der holder jødedommen evig ung og dynamisk og tillader en statisk og eviggyldig skreven Tora.

Gemara

Gemara er en kommentar på Mishnah, idet de regler som Mishnah har udformet diskuteres af lærde rabbinere i Gemara. Man kan sige, at Gemara er den teoretisk- teologiske diskussion af Mishnahs regler. Gemara er dog ikke en tør teoretisk kommentarsamling, tværtimod. Gemara består af mange forskellige tolkninger af samme regelsæt og ofte er diskussionerne ledsaget af eksemplariske historier, allegorier og anekdoter.

I Gemara indgår de to Talmudsamlinger: Jerusalem Talmud (samlet 350) og Den Babylonske Talmud (samlet 500). I begge Talmudsamlinger står Mishnah centralt medens den talmudiske kommentar står i kolonner omkring denne, evt. med yderligere kommentarer i en ydre ramme (se figur 7)

Teologisk er Den Babylonske Talmud den mest omfangsrige og også den vigtigste og oftest citerede. Skønt disse samlinger i sig selv er afsluttede værker er de ikke afslutning på den rabbinske tradition. Diskussionen føres videre i andre værker, da det til enhver tid gældende livsmønster ændrer sig konstant.

Schulchan Aruch

Centralt i de følgende udlægninger og tolkninger står Schulchan Aruch, (Hebr. det dækkede/beredte bord). Værket blev samlet af den sefardiske rabbiner Joseph Karo i 1500-tallet i Safed (Sfad) i Galilæa. Schulchan Aruch var repræsentativt for de sefardiske⁴ jøders tradition, men blev suppleret med azkenazi⁵ jødernes tradition som formuleret af den polske rabbiner Moses Isserles og står den dag i dag som standardværket for jødisk praksis.

Midrash

Hvor Talmud og Schulchan Aruch er regelsæt og kommentarer til disse, er Midrash (Hebr. udlægning) samlinger af fortællinger, der beskæftiger sig med alle aspekter af de jødiske skrifter, men på en ikke-teoretisk, fortællende måde.

Man taler om Midrash Halakha, der udlægger lovstoffet i TaNaKh og Midrash Haggadah/Aggadah, der søger at afdække de moralske og teologiske ideer i TaNaKh.

Zohar

Zohar (Hebr. glans) er den centrale tekst for Kabbalah⁶. Zohar har især inspireret Chassidismen. Zohar er skrevet som en midrash til Mosebøgerne og er angiveligt opbygget

⁴ Sefardi-jøder: spanske/orientalske jøder

⁵ Azkenazi-jøder: tyske og østeuropæiske jøder

⁶ Kabbalah: jødisk mysticisme/teosofi

omkring rabbi Shimon bar Jochai's diskussioner med sine disciple i midten af det 3. århundrede. Dog er værket først redigeret og samlet af den spanske kabbalist Moses de Leon (-1305). Zohar påstår at formidle indsigt i Guds væsen, d.v.s. at man, ad mystisk vej, kan opnå en teosofisk erkendelse af og nærhed til Gud.

Geonim

Geonim er flertalsform af Gaon, der er betegnelsen for lederne af de post-talmudiske babylonske akademier i perioden 6. - 11 årh. (Hebr. excellence). Geonim referer til disse lærdes kommentarer til Talmud

Rishonim

Rishonim (Hebr. de første) refererer i moderne tid til talmudister og kommentatorer i den gaonske periode op til afslutningen af Schulchan Aruch (600-1300). Heriblandt finder vi nogle af de mest betydningsfulde jødiske lærde i nyere tid: Rashi - Maimonides og Nahmanides.

Rashi - Rabbi Solomon ben Isaac (1015-1105). Rabbiner i Troyes og talmudist, kendt for såvel sine kommentarer til Tora og Talmud.

Maimonides - Rabbi Moses ben Maimon (1135-1204) anerkendt som den største jødiske filosof i Middelalderen. Blev født i Cordoba men udvandrede til Fez og var i en periode læge for Sultanen af Egypten. Skrev kommentarer til Mishnah og skrev *Mishneh Torah* og *Moreh Nevukim* (*En guide til de rådvilde*). Mange anklagede ham for at være for rationalistisk i sin tilgang til teksterne. Han er endvidere kendt for det nærmeste man i jødedommen kommer til dogmer, en slags jødisk trosbekendelse: de 13 principper.

Nahmanides - Rabbi Moses ben Nahman (1194-1270), spansk talmudist og kabbalist. Han blev på et tidspunkt anklaget for blasfemi og tvunget til at forlade Spanien. Fra 1267 levede han i Acre i Israel. Nahmanides er kendt for sin *Torat ha-Adam* der behandler sørgeriter og en populær Bibel-kommentar

Acharonim

Acharonim (Hebr. De der kommer efter) refererer til talmudister og kommentatorer der kommer efter Shulchan Aruch.

Responsa

Responsa er samlinger af skriftlige svar på spørgsmål til alle aspekter af jødisk lov leveret af skriftlærde i perioden fra gaonsk tid til i dag. Der eksisterer mere end et tusind samlinger.

Tekster til afsnit III

Tekst 10

Traditionskæden

Mishnah, Pirquei Avot 1:1-18 Og 2:8 - Fra Moses til tanna'im⁷

- 1:1 - 1:18 Moses modtog Torah på Sinai bjerg og gav den videre til Joshua, og Joshua gav den videre til de Ældre, og de Ældre gav den til Profeterne; og Profeterne gav den videre til mændene i Det Store råd. De sagde tre ting: Vær påpasselig med at fælde dom, opdrag mange disciple, og byg et forsvarsværk om Tora'en.
2. Simon den Retfærdige var et af de sidste medlemmer af Det Store Råd. Han plejede at sige: På tre ting bygger verden - på Tora'en, på Templet, og på næstekærlige gerninger.
3. Antigonus af Sokho modtog Torah fra Simon den Retfærdige. Han plejede at sige: Vær ikke som slaverne der tjener deres Herre blot for at opnå deres belønning, men vær som slaver der tjener deres Herre uden tanke for en belønning, og lad frygten for det Himmelske være over jer.
4. Yose ben Yo'ezer af Zeredah og Yose ben Yohanan af Jerusalem modtog Torah fra dem. Yose ben Yo'ezer siger: Lad jeres huse være mødesteder fro de Viise; sid i støvet for deres fødder og drik tørstigt af deres ord.
5. Yose ben Yohanan af Jerusalem siger: Lad jeres huse stå vidt åbne, og lad de fattige være medlemmer af jeres hushold, og undgå at tale for meget med kvinder. Dette var ment at gælde for en mands egen kone og om så mere om hans vens kone. Derfor sagde de Viise: Når en mand taler meget med en kvinde, bringer han ondt over sig selv, forsømmer Torah'ens ord og ender med at arve Gehinnom⁸
6. Joshua ben Perahyah og Nittai Arbelit'en siger: Anskaf dig en lærer, og studér med en anden studerende, og når du dømmes én så lad tvivlen komme ham til gode.
7. Nittai Arbelit'en siger: Hold afstand til en dårlig nabo, undgå et ondt menneskes selskab og mist ikke håbet om straf.
8. Judah ben Tabbai og Simon ben Shetah modtog Torah fra dem. Judah ben Tabbai siger: tag ikke advokatens rolle på dig, og når de procesførende står foran dig betragt dem som skyldige, men når de har forladt retten betragt dem som uskyldige, forudsat at de har indvilliget i kendelsen.
9. Simon ben Shetah siger: Undersøg vidnerne grundigt og vælg dine ord omhyggeligt, så at de ikke lærer at lyve ud fra dem.
10. Shemayah og Avtalyon modtog Torah fra dem. Shemayah siger: Elsk arbejde, undgå position og se til at du ikke bliver kendt af autoriteterne.
11. Avtalyon siger: Vise mænd, pas på hvad I siger, at I ikke skal pådrager jer eksil som straf og går i eksil på steder med onde vande, og jeres disciple som følger jer drikker af dem og dør og således vil Himlens navn blive vanhelliget.
12. Hillel og Shammai modtog Torah fra dem. Hillel siger: vær en af Aron's⁹ disciple, der elsker fred, søger fred, elsker menneskeheden og bringer den nærmere Torah'en.

⁷ Tannaim: lærerne - betegnelse for tora-lærere i den tannaitiske periode 1.-2. årh

⁸ Gehinnom: Dal uden for Jerusalem, der i rabbinsk jødedom referer til et sted med pinsler for de afdøde onde.

⁹ Aron: Moses broder og folkets første ypperstepræst. Efterfølgende blev Israels ypperstepræster traditionelt valgt fra Arons slægt

13. Han plejede at sige: Den der fremmer sit eget navn, ødelægger det; den der ikke går frem, går tilbage; den der ikke lærer fortjener døden, den der udnytter kronen til sin egen fordel forgår.
14. Han plejede at sige: Hvis jeg ikke er for mig selv, hvem er så for mig? Og er jeg alene for mig selv, hvad er jeg så? Og hvis ikke nu, hvornår?
15. Shammai siger: Gør dit studie af Torah'en til en fast vane; sig lidt og gør meget, og hils enhver med et venligt udtryk på dit ansigt.
16. Rabban Gamaliel siger: Anskaf dig en lærer og søg bort fra tvivl, og kom ikke i vane med at give tiende med gætteværk.
17. Simon hans søn siger: Hele mit liv er jeg vokset op blandt vismænd og jeg fandt intet bedre for en mand end stilhed. At udlægge [Torah] er ikke hovedsagen, men at opfylde [den]. Enhver der mangfoldiggør ord, giver anledning til synd.
18. Rabban Simon ben Gamaliel siger: Verden står på tre ting: på retfærdighed, på sandhed og på fred, som det står skrevet: tal sandhed hver med sin næste, fæld i eders prote domme, der hviler på sandhed og fører til fred. Zak. 8,16
- 2:8 Rabban Yohanan ben Zakkai modtog Torah fra Hillel og Shammai. Han plejede at sige: Har du lært meget Torah så tag ikke selv æren herfor, for det var meningen med din tilblivelse.
(*Philip S. Alexander: 2.1*)

Tekst 11

Babylonske Talmud, Berakhot 61B - Rabbi Akiva's martyrium

Vore rabbinere lærte os: Engang udstedte den onde regering en forordning der forbød jøder at begive sig af med studiet af Torah'en. Pappus ben Judah kom og fandt Rabbi Akiva i færd med at holde offentlige møder og optaget af Torah-studier. Han sagde til ham: 'Akiva, frygter du ikke regeringen?' Han svarede: 'Jeg vil fortælle dig en parabel. En ræv var en gang ude at gå langs en flod og han så fisk der i stimer for fra et sted til et andet. Han sagde til dem, "Hvad flygter I fra?" De svarede: "Fra nettene som menneskene kaster ud efter os." Han sagde til dem: "Har I ikke lyst til at komme op på tørt land så at I og jeg kan leve sammen på den måde mine forfædre levede med jeres forfædre?" De svarede: "Er du den som menneskene kalder den klogeste blandt dyrene? Du er ikke klog; du er dum. Hvis vi er bange i det element vi lever i, hvor meget mere ville vi ikke være bange i et element i hvilket vi ville dø?" - Sådan er det med os. Hvis vi er i vor nuværende situation medens vi sidder og studerer Torah'en, om hvilket står skrevet at "Det bringer liv og lang levetid", hvor meget værre ville vi have det om vi skulle undlade det?' De siger at Rabbi Akiba blev arresteret og kastet i fængsel få dage senere, og Pappus ben Juda blev også arresteret og kastet i fængsel ved hans side. Han sagde til ham: 'Pappus, hvem bragte dig hertil?' Han svarede: 'Lykkelig er du, Rabbi Akiba, for du er blevet arresteret for at beskæftige dig med Torah! Men ak for Pappus, der er blevet arresteret for at beskæftige sig med trivielle ting!' Da Rabbi Akiba blev ført ud til sin henrettelse var det tid for at recitere Shema [-bønnen]. Medens de kæmmede hans kød med kamme af jern, tog han det himmelske kongedømmes åg på sig. Hans disciple sagde til ham: 'Vor lærer. er du parat til at gå så vidt?' Han sagde til dem: 'Hele mit liv har ordene " Med hele din sjæl" (Deut. 10,12), som jeg forstår som " Om end Gud tager din sjæl", voldt mig vanskelighed. Jeg sagde: " Hvornår skal jeg nogensinde få mulighed for at opfylde dette? Nu da jeg har muligheden, skal jeg da ikke opfylde det?" Han forlængede ordet [echad] én og udåndede medens

han sagde det. Da udgik en *bat kol*¹⁰ og sagde: ‘ Lykkelig er du, Rabbi Akiba, for du har udåndet med ordet én på dine læber.

(*Philip S. Alexander: 4.7*)

Tekst 12

Babylonske Talmud, Menahot 29B - Moses besøger Rabbi Akiba’s akademi

Rav Juda sagde i Rav’s navn: ‘ Da Moses kom op i himlen fandt han Den Hellige, velsignet være Han, som sad og fjøede kroner til Torah’ens bogstaver. Moses sagde: “ Universets Herre, hvorfor er dette blevet nødvendigt?” Han svarede: “ Ved slutningen af mange generationer skal der fremstå en mand, ved navn Akiba ben Joseph, som fra hvert af disse pennestrøg vil uddrage mængder og atter mængder af *halakhot* [love]”. “Universets Herre,” sagde Moses, “vis mig ham!” Han svarede: “Vend dig om!” Moses gik hen og satte sig bag de otte rækker af Akiba’s studerende og lyttede til diskussionen. Ude af stand til at følge deres argumenter følte han sig pinligt berørt. Da de imidlertid kom til et bestemt emne og studenterne sagde: “Mester, hvordan kan I vide dette?” og han svarede: “Det blev givet som *halakha* til Moses på Sinai”, var Moses beroliget. Han vendte tilbage til Den Hellige, velsignet være Han, og sagde: ” Du har sådan en mand og alligevel vælger du at give Torah’en gennem mig!” Han svarede: Ti! Det er som jeg har besluttet.” Så sagde Moses: “Universets Herre, du har vist mig hans Torah, vis mig nu hans belønning.” “Vend dig om”, sagde Han. Moses vendte sig og så at de vejede Akiba’s kød ud på kødmarkedet. “Universets Herre,” råbte Moses, “sådan en belønning for sådan en Torah!” Han svarede: “Ti! Det er som jeg har besluttet.”

(*Philip S. Alexander: 4.6*)

Tekst 13

Shulhan Aruch, Yoreh De’ah 335:1-10 - Love omkring besøg hos syge

Det er en religiøs pligt [*mitzwah*] at besøge de syge. Familie og venner må aflægge besøg straks og fremmede efter tre dage. Hvis en mand imidlertid bliver syg pludseligt, må begge parter besøge ham straks.

2. Selv en fremstående person skal besøge en jævn, endda mange gange dagligt og selv om han er af samme alder som den syge. Den der aflægger besøg ofte er prisværdig, forudsat at han ikke udmatter den syge.

Nogle siger at en fjende må besøge en syg person. Dette finder jeg imidlertid ikke rigtigt. Det er bedre at en mand ikke besøger en syg eller trøster en sørgende som er hans fjende, så at denne ikke tror at han glæder sig over hans vanskæbne og blot bliver ulykkelig. Dette er for mig at se den korrekte forståelse.

3. Den der besøger den syge må ikke sidde på en seng, en stol eller en skammel, men skal ærbødigt indhylde sig og sidde foran den syge, for *Shekhinah*¹¹ er over den syges hovedgærde.

¹⁰ *bat kol*: (Hebr. datter af en stemme) en guddommelig stemme, høres som himmelsk bekræftelse af hallakkiske beslutninger

Dette gælder kun når den syge ligger på gulvet så at den person der sidder ned vil være højere end han; men ligger han på en seng er det den besøgende tilladt at sidde på stol eller en skammel. Dette er vor skik.

4. Man bør ikke besøge den syge dagens første tre timer, for enhver sygs sygdom er mindre slem og derfor vil man ikke ulejlige sig med at bede for ham. Man bør heller ikke besøge ham dagens sidste tre timer, da hans sygdom vil være værre og man vil bringes til fortvivlelse i sine bønner for ham.

Han som har besøgt en syg og ikke har bedt for ham, har ikke opfyldt sin religiøse pligt til at besøge den syge.

5. Beder man i den syges nærvær, må man bede på et hvilket som helst sprog man ønsker. Beder man imidlertid ikke i hans nærvær, bør man kun bede på hebræisk.

6. Man bør forene ham med alle Israels syge, idet man siger: "Må den Allestedsnærværende have medlidenhed med dig blandt Israels syge." På Sabbath bør man sige: "Det er Sabbath, hvor det er forbudt at sørge, - helbredelse vil komme snart."

7. Den syge bør opmuntres til at tage sig af sine affærer, hvorvidt han har lånt eller deponeret noget hos andre, eller andre har lånt eller deponeret noget hos ham. Og han bør overbevises om ikke at frygte døden fordi han gør således.

8. Man bør ikke besøge nogen der lider af mave- eller øjensygdomme, eller som har hovedpiner. Og enhver der er alvorlig syg, for hvem konversation vil være skadelig, må ikke besøges personligt, men man må aflægge besøg i et tilstødende rum og gøre forespørgsler og finde ud af om den syge har brug for at få sit rum fejlet eller sprinklet, eller en lignende tjeneste udført for sig. Og man bør interessere sig for hans sygdom og bede for ham.

9. Man bør besøge de ikke-jødiske syge for at opretholde fredelige relationer.

10. Med hensyn til de der lider af mave-sygdomme, er det loven at en mand ikke må passe en kvinde, men en kvinde må passe en mand.

Nogle siger at enhver der har en syg person i sit hjem bør gå til byens vismand så at han kan bede for den syge. Således er det vor skik at fremsige lovprisninger på de syges vegne i synagogerne for at give dem et nyt navn, for et navneskifte ophæver en mands skæbne. At trøste de sørgende går forud for at besøge de syge.

(Philip S. Alexander: 5.2.2)

Tekst 14

Talmud Berachot 33b. - "Du skal elske Herren" (5 Mb, 6,5).

At handle ud fra kærlighed. Sætningen trækker en grænse mellem dem, der handler ud fra "kærlighed, og dem, der handler af frygt. Hvis en mand er bange for et andet menneske, så vil han forlade det, hvis der opstår en uforklarlig situation. Anderledes, hvis der er tale om kærlighed, for der er ingen kærlighed, hvor der er frygt eller frygt, hvor der er kærlighed, undtagen i forholdet til Gud. "Du skal elske Herren din Gud" vil sige at gøre Ham elsket blandt alle skabninger, således som Abraham gjorde det. "Af hele dit hjerte" vil sige både med den gode og den onde drift. "Af hele dit hjerte" vil sige, at dit hjerte ikke skal være delt i din kærlighed til Gud. "og af hele din sjæl" vil sige, endog hvis Han tager din sjæl. Det står skrevet: "Thi for din skyld bliver vi slået ihjel hele dagen" (Salme 44,23). Rabbi Simon, sen af Menassia, sagde: Kan et menneske slås ihjel hele

¹¹ Shekhinah: den guddommelige tilstedeværelse

dagen? Men Gud regner det den retfærdige til gode, som om han blev slået ihjel hele dagen. Rabbi Simon, sen af Asai, sagde: "Af al din evne" vil sige med alle dine ejendele. Hvorfor behøver skriften sige med hele dit liv, hvis det er med alle dine ejendele, og hvorfor alle dine ejendele, hvis det er med hele dit liv? Der findes mennesker, for hvem livet er mere værd end deres penge, og andre, for hvem pengene er mere værd end livet. Derfor hedder det "med hele dit liv og med alle dine ejendele". Rabbi Jacob kommenterede på basis af lighed mellem de hebraiske ord for "din evne" og "dit mål": "af al din evne" betyder med hvilket som helst mål, som Gud anvender overfor dig. Det være sig et mål af lykke eller ulykke, så skal du elske Ham. Elsk Ham af hele dit hjerte ligesom Isak, der bandt sig selv til alteret. "For at elske Herren jeres Gud" (5 Mb 11,13), for at du ikke skal sige til dig selv "jeg vil studere Torah for at blive rig eller for at blive udnævnt til rabbiner eller for at få en belønning". Nej, alt, hvad du gør, skal du gøre af kærlighed. "Af hele jeres hjerte og af hele jeres sjæl". (5 Mb 11,13). Hvorfor denne gentagelse? Det ene citat taler til den enkelte, det andet til forsamlingen; det ene taler om studiet, det andet om handlingen.

(*Bent Melchior: 1.IV*)

Tekst 15

Midrash (Mek., Jitro, par 5). -Folkeslagene og Torah

Da Den Allestedsnærværende åbenbarede sig for at give Torah'en til Israel, viste Han sig ikke kun for dem men for alle nationerne. Først gik Han til Esaus sønner og sagde til dem: Vil I tage imod Torah'en? De spurgte, hvad der var skrevet i den. Gud sagde: "Du må ikke slå ihjel", og de svarede: Universets Herre, det var vores stamfars natur at udgyde blod." Det hedder jo: "Hænderne er Esaus hænder" (1. Mos. 27,22), og derfor lovede hans far ham: "Du skal leve ved dit sværd" (v. 40).

Så gik Han til Ammons og Moahs sønner og sagde til dem: "Vil I tage imod Torah'en?". De spurgte, hvad der var skrevet i den. Han svarede: "I må ikke bryde ægteskabet." De sagde til Ham: "Universets Herre, dette folks eksistens stammer fra et ægteskabsbrud." (jf. 1. Mos. 19,36-38).

Så gik Han til Ismaels børn og sagde til dem: "Vil I tage imod Torah'en?" De spurgte, hvad der var skrevet i den. Han svarede: "I må ikke stjæle." De svarede ham: "Universets Herre, vores stamfars liv afhæng af røveri." Som det hedder: "Han vil blive en vild fyr, hvis hånd er mod alle (1. Mos. 16,12).

I der var ikke en eneste nation, Herren ikke gik til for at tilbyde Torah'en. Som det hedder: "Alle jordens konger skal takke dig, Herre, for de har hørt de ord, du talte" (Sl. 13~3,4). Endog de syv bud, som Noas sønner havde taget imod, var de ude af stand til at holde.

Da Han kom til Israel, sagde de: " Alt, hvad Herren har talt, vil vi gøre og adlyde" (2. Mos. 24,7).

(*Karin Weinholt: 23a*)